

11. Zhamilya T. Makhambetova, Akmaral S. Magauova (2022) *Professional Competences in the Context of Inclusive Education: A Model Design- European Journal of Educational Research Volume 12, Issue 1, 201 – 211. ISSN: 2165-8714 <https://www.eu-jer.com/>*

12. Khafizullina I. N. (2008) *Formirovaniye inklyuzivnoy kompetentnosti budushchikh uchiteley v protsesse professionalnoy podgotovki– Astrakhan'*– 22 s.

13. Khitryuk V. V. (2016) *Formirovaniye inklyuzivnoy gotovnosti budushchikh pedagogov v usloviyakh vysshego obrazovaniya – Kaliningrad.*, – 390 s.

14. Movkebaieva Z., Oralkanova I., Uaidullakzy E. ( 2013 ) *The Professional Competence of Teachers in Inclusive Education- Procedia - Social and Behavioral Sciences –p. 549 – 554 file:///C:/Users/Abu/Downloads/UaidullakzyElmira1.pdf*

15. Goryunova L.V. (2018) *Model' formirovaniya inklyuzivnoy kompetentnosti pedagoga v protsesse yego professionalnoy podgotovki- file:///C:/Users/Abu/Downloads/model-formirovaniya-inklyuzivnoy-kompetentnosti- pedagoga-v-protsesse-ego-professionalnoy-podgotovki.pdf*

ӘӨЖ 37.062.3(045)  
МРНТИ 14.35.00

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.015>

А.М. Кажғалиева<sup>1\*</sup>, А.А. Акажанова<sup>1</sup>

<sup>1</sup> С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,  
Астана қ., Қазақстан

## БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНА БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

### Аңдатпа

Қазіргі таңда психологиялық-педагогикалық зерттеулерде студенттердің жоғары оқу орнының білім беру ортасына бейімделу мәселесі өзекті мәселесі ретінде қаралады. Мақалада студенттердің жоғары оқу орнының білім беру ортасына бейімделу мәселелері бойынша әртүрлі авторлардың еңбектеріне талдау берілген. Авторлар қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің қазақстандық жоғары оқу орындарына бейімделуі мәселесінің өзектілігіне назар аударады. Авторлардың пікірінше, қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің барлығы қазақстандық жоғары оқу орындарына белгілі бір себептермен (коммуникативтік дағдылары, жеке қасиеттері және т.б.) т е з әрі табысты бейімделіп кетпейді.

Зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтау үшін мақалада қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттер арасында жүргізілген эмоционалдық жағдайын өзін-өзі бағалау сауалнамасының нәтижелері берілген. Зерттеу барысында авторлар қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің эмоционалдық жағдайының деңгейін көрсететін тиісті деректерге қол жеткізді. Нәтижесінде қазақстандық жоғары оқу орындарының білім беру ортасына сәтті бейімделуге оңтайлы бағытталған жағдайлар анықталды. Осы мақаланы жазу аясында қазақ диаспорасының өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің қазақстандық жоғары оқу орындарына табысты бейімделуі үшін ұсыныстар тұжырымдалады.

**Түйін сөздер:** бейімделу, жоғары оқу орны, білім беру ортасы, студенттер, қазақ диаспорасы өкілдері.

Kazhgaliyeva A.,<sup>1\*</sup> Akazhanova A.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin  
Astana, Kazakhstan

## THE PROBLEMS OF STUDENTS' ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATION

### Abstract

The article is devoted to the current issue of adaptation of students to the educational environment of the university. The materials of this article present an analysis of works on the adaptation of students to the

educational environment of the university. In the article, the author draws attention to the issue of the relevance of adaptation in Kazakhstani universities of foreign students, representatives of the Kazakh diaspora. The author notes that the adaptation of foreign students representing the Kazakh diaspora to the educational process of Kazakh universities, for certain reasons, is not always successful (personal qualities, communication skills, and other reasons). To determine the relevance of the research topic, the article presents the results of a self-assessment of the emotional state conducted among foreign students who are representatives of the Kazakh diaspora. In the course of the study, the authors obtained relevant data demonstrating the level of emotional state of foreign students representing the Kazakh diaspora.

As part of the writing of this article, relevant conclusions and recommendations were formulated for the successful adaptation of foreign students representing the Kazakh diaspora in Kazakhstani universities.

**Keywords:** adaptation, educational environment, university, students, Kazakh diaspora.

*Кажғалиева А.М.,<sup>1</sup> Акажанова А.А.<sup>2</sup>*

*<sup>1,2</sup> Казахский агротехнический исследовательский университет им.С.Сейфуллина  
Астана, Казахстан*

## **ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗА**

### *Аннотация*

Статья посвящена актуальному на сегодняшний день вопросу адаптации студентов к образовательной среде вуза. В материалах данной статьи представлен анализ трудов по вопросам адаптации студентов к образовательной среде вуза. В статье авторы обращают внимание на вопрос актуальности адаптации в казахстанских вузах иностранных студентов-представителей казахской диаспоры. Авторы отмечают, что адаптация иностранных студентов-представителей казахской диаспоры к образовательному процессу казахстанских вузов в силу определенных причин не всегда происходит успешно (личностные качества, коммуникативные навыки и др. причины). Для определения актуальности темы исследования в статье представлены результаты самооценки эмоционального состояния, проведенной среди иностранных студентов-представителей казахской диаспоры. В процессе исследования авторы получили актуальные данные, демонстрирующие уровень эмоционального состояния иностранных студентов-представителей казахской диаспоры.

В рамках написания данной статьи были сформулированы рекомендации для успешной адаптации иностранных студентов-представителей казахской диаспоры в казахстанских вузах.

**Ключевые слова:** адаптация, образовательная среда, вуз, студенты, казахская диаспора.

**Кіріспе.** Қазіргі уақытта студенттердің жоғары оқу орнының білім беру ортасына бейімделу мәселесі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде жетекші мәселелердің бірі болып табылады, өйткені студенттерді оқу орнының білім беру ортасына табысты бейімделуі кәсіби білім берудің маңызды элементі болып табылады.

Бейімделу – бұл пәнаралық категория. Әр ғылымда ол әртүрлі түсіндіріледі. Мысалы,

философия ғылымында бейімделу ұғымын «тұлға мен әлеуметтік топтардың өзара әрекеттесуінің түрі деп белгілейді» [1], яғни бейімделу өзара байланысты, келісілген әрекеттердің үдерісін білдіреді. Педагогикада бейімделу деп «жасөспірімнің тұлғалық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін тереңірек зерттеу арқылы әлеуметтік мінез-құлық нормаларына үйрету және оның өз бетінше жетілуге дайындығын қалыптастыруға негізінделген оқыту мен тәрбиелеу үдерісіндегі тұлғалардың өзара әрекеті» түсініледі [2]. Психологияда бейімделуді қоршаған ортаның объективті факторлары әсерінен адам психикасының қайта құрылуы, сондай-ақ адамның түрлі орта талаптарына еш ыңғайсыздық сезінбей бейімделу қабілеті деп түсіндіреді [3] Адам өзінің тіршілігінде айтарлықтай қозғалыстағы өмір салтын жүргізеді. Өмір оны түрлі жағдайларға кезіктіреді, кейде адам өзінің қалауы бойынша тіршілік ету ортасын өзгертеді. Мұндай жағдайлардың әрқайсысында бейімделу қажеттілік болып табылады.

Студенттердің жоғары оқу орнының білім беру ортасына бейімделуі мәселесіне арналған көптеген ғылыми зерттеулер белгілі. Т.Ю.Волгина зерттеулерінде «студенттердің ЖОО-на бейімделуі» ұғымы студенттердің тұлғалық қасиеттерінің ЖОО-ны жағдайына икемделуі деп қарастырылады. Ғалымның пікірінше, бейімделу, бір жағынан, үздіксіз процесс, себебі бір де бір күн тоқталмайды, ал екіншіден,

тербелмелі, себебі бір күннің өзінде бірнеше түрлі салаларға: іс-әрекетке, қарым-қатынасқа, өзіндік санаға ауысатынын көрсетеді [4].

Студенттердің бейімделу мәселесі білім берудің барлық деңгейі үшін өзекті. Мақсаттық, мазмұндық және процессуалдық кешендердегі айырмашылыққа қарамастан, білім берудің әр деңгейінде өзіне ғана тән және жалпыға ортақ бейімделу үдерісі сипатталады [5]. **Әрі қарай бұл ой** М.Голубева, А.А. Голованова еңбектерінде жалғасады. Зерттеушілердің пікірінше, студенттердің ЖОО-на бейімделуі процесі оқудың барлық кезеңін қамтиды. Субъект оқу тобына табысты бейімделсе де, бейімделу процесі аяқталмайды, өйткені әр семестрде жаңа пәндер пайда болып, оқытушылар бірін бірі алмастырады, әр оқытушы өз ережелерін қолданады, өзіндік сабақ беру стилі бар және т.б. Қандай да бір оқытушының стиліне табысты бейімделе алмау, кейбір пәндерді меңгеруге қиындықтар жоғары оқу орнындағы соңғы курс студенттерінің де жалпы бейімделуіне әсерін тигізуі мүмкін деп пайымдайды [6].

Студенттердің ЖОО-на бейімделуі мәселесі П.А. Просецкийдің еңбектерінде де көрініс тапты, мұнда ғалым ақыл-ой әрекеті дағдыларын ұйымдастыруды жетілдіру және таңдаған мамандығына байланысты кәсіби қабілеттерін қалыптастыру бойынша жүйелі жұмысты студенттердің ЖОО-на бейімделуі деп санайды [7].

А.А. Виноградова бейімделуді «студенттің ЖОО-ны білім беру ортасындағы қызметінің негізгі түрлеріне деген субъективті қатынасын сипаттайтын когнитивтік, ынталандырушылық-еріктілік, әлеуметтік-коммуникативтік байланыстарды қалыптастыру және дамытудың жүйелі, екіжақты, кезең-кезеңді үдерісі» ретінде түсіндіреді [8].

Осы мәселеге қатысты **Т.А. Никитинаның пікірін келтіретін болсақ, бейімделу – көпдеңгейлі, көпаспектілі және көпфакторлы үдеріс және оның аясында білім алушылардың білім беру үдерісіне қосылуына, яғни жаңа рольді игеруіне ерекше назар аударылады. Бейімделу аясында ерекше мән беруі, яғни тұлға ретінде қайта қалыптасуы және жаңа рольді игеруі** [9].

Ғалымдардың жоғарыда аталған зерттеулері студенттердің ЖОО-на бейімделуі – білім алушыларды білім беру үдерісіне, яғни студенттің тұлғасын қайта құрушы және жаңа рольді меңгеруге зейінін аударушы көпдеңгейлі, көпаспектілі және көпфакторлы үдеріс екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Осылайша, студенттің ЖОО-на бейімделуі туралы айтқанда, біз тұлғаның сыртқы жағдайлар шеңберіндегі әрекеттерін ғана емес, сонымен бірге студенттің дамуын, оның өзін-өзі дамытуын назарға аламыз. Сонымен бірге, бейімделудің екі бағытта қарастырылуы қажеттілігі анық: тұлғаның жаңа сыртқы ортаға бейімделуі бағытында және бейімделуі негізінде оның жаңа сипаттарға ие болуы ретінде.

Сонымен, студенттердің ЖОО-на бейімделу үдерісінде педагогикалық бейімделу мәселесі ғалымдардың жіті назарында екені байқалды.

**Материалдар мен әдістері.** Ғылыми әдебиеттерді талдау; қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің эмоционалды көңіл-күйі деңгейін анықтау мақсатында *А.Уэссман* мен *Д.Риксидің* «Эмоционалды көңіл-күйді өзіндік бағалау» сауалнамасын жүргізу. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін анықтауда *В.Ф. Ряховскийдің* «Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін бағалау» тестін пайдаландық. Зерттеу нәтижелерін өңдеу кезінде статистикалық әдістер, бақылау және жалпылау әдістері қолданылды. Қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің қазақстандық ЖОО-ның білім беру ортасына бейімделуін зерттеу бойынша эксперименталды жұмыстар *С.Сейфуллин* атындағы ҚАТЗУ базасында жүргізілді. Эксперименттік жұмысқа аталмыш университеттің шетелдік қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын техникалық, ветеринарлық, агрономиялық, энергетикалық, жерге орналастыру, экономикалық, компьютерлік жүйелер және кәсіптік білім беру факультеттерінде оқитын 1 курстың 30 студенті қатысты. Экспериментке қатысушы студенттер жасы 18-ден 22-ге дейін, гендерлік құрамы: 68% – ер жынысты және 32% – әйел жынысты. Тілдік дағдылары тест арқылы анықталды. Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ғылыми сипаттағы жазба жұмыстарын орындай алу қабілеттерінің деңгейін анықтау мақсатында «Жазылым» және «Айтылым» тестілері өткізілді.

**Зерттеу нәтижелері мен талдау.** Тест тапсырмаларын орындау арқылы аталмыш студенттер ақпаратты жазбаша түрде бере алу мүмкіндіктерін көрсетті. Сонымен қатар, «Айтылым» тесті мәтінмен ауызша жұмысты қамтыды: мәтінді оқу және мазмұндау (қысқаша). «Жазылым» және «Айтылым» тестілері нәтижесі қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ауызша және жазбаша тілдік қабілет-

терінің төмен және осы бағытта арнайы жұмыстар жүргізу қажет екенін көрсетті. Алынған мәліметтер негізінде қазақ диаспорасы өкілдері студенттері қазақ тілін білу деңгейіне байланысты бақылау (БТ) және эксперименттік (ЭТ) топтарға бөлінді.

Бұл мәселенің маңыздылығы V Дүниежүзі қазақтарының құрылтайында да қозғалып: «Шетте жүрген ағайынның ұрпағына көмек жасау, өсіп келе жатқан жастарға қолұшын беру қажет. Біз шетелдегі қазақ бауырларымыздың балаларына Қазақстанда білім алуына бар жағдайларын жасауымыз керек. Қазір олар грант арқылы еліміздің жоғары оқу орындарында оқи алады. Үкіметке қандастарымыздың жоғары білім алуын қолжетімді ету үшін, оларға бөлінетін квотаны екі есеге көбейтуді тапсырылды» [10].

Сонымен қатар, аталмыш мәселеге Қазақстан Республикасы 2020-2025 жылдарға арналған білім беруді және ғылымды дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында да назар аударылады. Аталмыш бағдарламада қазіргі білім берудің даму тенденциялары қарастырылады. Соның ішінде, айта кететін болсақ, Қазақстандық жоғары білімнің халықаралық тартымдылығын арттыру және қазақстандық жоғары оқу орындарының халықаралық білім беру кеңістігіндегі (QS WUR, Times Higher Education және т.б.) орнын белгілеу мақсатында оқыту үшін қолайлы жағдай жасауды (инфрақұрылым, әлеуметтік пакет, гранттар, стипендиялар, т.б.), оқу кезеңінде шетелдік студенттің келуін ұйымдастыру жүйесін, ақпараттандыру тетіктерін, студенттік визаны алуды оңайлатуды, оқуды аяқтағаннан кейін жұмысқа орналастыруды қамтитын интернационалдандыру стратегиясы іске асыру қажеттілігі туралы мәселелер қарастырылған. Сонымен бірге, ЖОО-нда білім беру сапасын қамтамасыз ету мақсатында шетелдік студенттерге білім беру қызметтерін көрсететін қазақстандық жоғары оқу орындарының тізілімін қалыптастыру тәсілдері мен оларға қойылатын талаптары белгіленген. Шетелдік студенттердің кеңес алуы үшін алаң ұйымдастыру мақсатында "Education in Kazakhstan" бірыңғай сайтының базасында онлайн портал енгізілетіні, шетелдік студенттер мен қазақ диаспорасына арналған стипендиялық бағдарлама іске асырылатыны туралы және аталмыш бағдарлама шетелдік студенттерді тарту үшін катализатор болуға тиіс, – деп көрсетілген [11].

Сондай-ақ, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ЖОО-на бейімделу мәселесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бекітілген Шетелдегі этникалық қазақтарды қолдаудың 2018-2022 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары да айқындайды [12]. Аталмыш жоспарда жоғары мектеп, магистратура мен докторантурада оқимын деген мақсатпен арнайы шетелден келген жастарға ерекше көңіл бөлінеді. Алайда Қазақстанның жоғары оқу орындарына түскен шетелдік қазақ жастары көптеген қиындықтарға кездесіп жатады. Ол қиындықтар бірінші курс студенттерінің орыс тілін шет тілі ретінде оқу барысында кездесіп қана қоймай, сонымен қатар қазақ тіліндегі пәндерді игеруде де орын алады. Бұл – осы әлеуметтік топқа жататын студент қауымының коммуникативтік бейімделу мәселесінің өзектілігін айқындайды.

ЖОО-дағы тәжірибе көрсеткендей, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің барлығы бірдей оқу үдерісіне тез бейімделе алмайды. Оның себебі, біздің ойымызша, қазіргі білім беру жүйесінде қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің коммуникативтік ерекшеліктерінің ескерілмеуінде десек те болады [13]. Қазақ диаспорасы өкілдері студенттері ЖОО-ның жалпы мемлекеттік білім беру бағдарламасымен оқытылады, мұның аталмыш студенттер үшін кемшін тұстары да бар. Атап айтсақ, олар, жоғарыда айтылып кеткендей, орыс тілін айтпағанда, қазіргі қазақ тілін (әсіресе жазбаша формасы) қажетті деңгейде меңгермегендіктен оқу үдерісінде сабаққа дайындалу, өздік жұмыстарды орындау, дәрісті жазу, емтихан тапсыру барысында және т.б. жағдайларда қиындықтарға кезігіп, оқуды одан әрі жалғастыруға қызығушылықтарының азаю және т.б. Міне, сондықтан ЖОО-ның білім бағдарламасында қазақ диаспорасы өкілі саналатын шетелдік студенттердің коммуникативтік бейімделуіне қатысты мәселелерді талдап, жетілдіру, педагогикалық шарттар кешенін жасау қажетті болып саналады.

Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ЖОО-на бейімделуі – күрделі үдеріс, оның барысында аталмыш студенттер жаңа әрекеттер түрлерін меңгеріп, психологиялық, дидактикалық, әлеуметтік, құлықтылық, тілдік және т.б. кедергілерден өтуге мәжбүр болады (оқыту жүйелеріндегі айырмашылық, құжаттарды рәсімдеудегі қиындықтар, тілдік кедергілер және т.б.).

Ю.В. Виноградованың зерттеуі бойынша, студенттердің ЖОО-на бейімделуіндегі кедергілерді келесідей жіктеуге болады:

1. Коммуникативтік кедергі – оқу-танымдық әрекеті құралы ретіндегі тілді білу деңгейімен байланысты (ғылыми оқу әдебиеттерімен жұмыс істеу кезіндегі қиындықтар);

2 Физиологиялық кедергі – сабақтар кестесіне үйренісудегі қиындықтармен байланысты кедергілер;

3 Ұйымдастырушылық кедергілер – оқытушылар мен деканат тарабы талаптарына үйренісуге байланысты кедергілер;

4 Әдістемелік кедергілер – оқыту әдістері мен бақылау формаларына үйренісу байланысты қиындықтар;

5 Психологиялық кедергілер – оқытушылар мен деканат қызметкерлерімен қарым-қатынас стиліне үйренісуге байланысты кедергілер [14, 11;].

Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің Қазақстанға бейімделу барысындағы кедергілердің бірі – тілдік кедергі. А.М. Досанованың пікірінше, тілдік кедергі – жеке адамның тілді білуі/білмеуіне, жеткіліксіз меңгеруіне байланысты толыққанды қарым-қатынас жасаудағы және жаһандану мен интеграциялану жолындағы басты кедергілердің бірі болып табылады [15; 85;]. Сонымен қатар, ғалымның тілдік бейімделуге берген анықтамасын келтіретін болсақ, оның пікірінше, тілдік бейімделу – мәдени-коммуникативтік ортаға кірігу мақсатында тілдік сөйлеу әрекетінің жаңа белсенді дағдыларын игеру, коммуникативтік әдепті қолдану, коммуникативті құзыретті көтеру [15;162]. Сол сияқты ғалым қазақ диаспорасы өкілдерінің тілдік бейімделуі – бұл олардың толыққанды Қазақстанның мәдени-коммуникативтік ортасына кірігуі, оның іске асуы деп тұжырымдайды [15;65;].

Көпшілікпен тіл табыса алу деп жеке тұлғаның адамдармен қарым-қатынас орнатуды қамтамасыз ететін қасиетін айтады. Қарым-қатынассыз іс-әрекет мүмкін емес, сол себепті біз қазақ диаспорасы өкілдері болып табылатын шетелдік студенттердің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін анықтауда В.Ф. Ряховскийдің «Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін бағалау» тестін пайдаландық [16].

*Кесте 1 - В.Ф. Ряховскийдің «Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін бағалау» тесті көрсеткіштері, %*

Критерий	Топтар	n	Орташа балл	Орта ауытқу
Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейі	БТ-1	15	20,000	3,3594
	ЭТ-2	15	24,133	2,7997
Ескерту – В.Ф. Ряховскийдің «Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейі» тесті бойынша төмен балл – жоғары көрсеткіштің белгісі, сәйкесінше жоғары балл – төмен көрсеткіштің белгісі				

Жоғарыда берілген нәтижелерден көріп тұрғанымыздай, БТ-1 студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілігі жоғары және төмен деңгейде қалыптаспаған, орташа деңгейді 100% (19-24 балл аралығында) құрады, яғни бұл топ студенттері тансық ортада өздерін белгілі бір деңгейде сенімді сезінеді және кедергілерден аса қорықпайды, алайда бейтаныс адамдармен қарым-қатынас орнатуға аса белсенділік танытпайды, пікірталастарға қатыспайды, достары аз. Сәйкесінше ЭТ-2 студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілігінің жоғары деңгейі анықталмады, орташа деңгейі 41% (25-29 балл аралығында), ал төмен деңгейі 59% құрады, яғни аталмыш топ студенттері қарапайым тіл табысушылық қабілеттерге ие, алайда адамдарме қарым-қатынас орнатуға белсенділік танытпайды, тұйық, жаңа достары аз, пікірталастарға қатыспайды, жаңа достары жоқ, көп сөйлеуден қашқақтайды. Осы тұста, ЭТ-2 студенттерімен жүйелі түрде жұмыстың қажеттілігі көрініп тұр. Сонымен қатар, БТ-1 студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейінің орташа баллы 20,000 аралығында, ал ЭТ-2 студенттерінің орташа баллы - 24,133 аралығында.

Демек, ЭТ-2 студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейі БТ-1 студенттерінің көрсеткіштерінен төмен, яғни көрсеткіштер арасында айтарлықтай айырмашылық бар және бұл көрсеткіштер де ЭТ-2 студенттерімен жүйелі түрде жұмыстың қажет екенін байқатты, өйткені жеке тұлғаның көпшілікпен тіл табыса алу қабілеті оның қоршаған ортаға тез бейімделуіне септігін тигізеді.

Осылайша, екі топ көрсеткіштерін талдау нәтижесінде, ЭТ-2 студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейі, БТ-1 студенттерімен салыстырғанда, төмен екендігі және ЭТ-2 студенттерінің деңгейі қосымша жұмысты қажет ететіндігіне күмән келтірмейді, өйткені, біздің

ойымызша, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтіліктерінің жоғары деңгейі аталмыш студенттердің ЖОО-на табысты бейімделуіне мүмкіндік беретін маңызды коммуникативті қасиеттердің бірі болып табылады.

Сонымен бірге дидактикалық кедергіге тоқталатын болсақ, ол студенттердің ЖОО-на бейімделу процесінде кездесетін негізгі қиындық, сол себепті зерттеушілер осы мәселеге назар аудару керек деп санаймыз, өйткені дидактикалық кедергі - сабақтың оқыту әдістері мен ұйымдастыру формаларындағы айырмашылық бола отырып, бірінші курс студенттерінің оқу үлгеріміне айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, анықтаушы эксперимент оқу жылының I триместрінен соң жүргізілгендіктен, студенттердің I триместр нәтижелері қарастырылды. Алынған мәліметтерден оқу үлгерімі көрсеткіштері теориялық және практикалық білімдерді игеруде қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің объективті қиындықтары бар екені белгілі болды.

Сонымен, студенттердің ЖОО-на бейімделу мәселесіне қатысты теориялық зерттеулерді талдай отырып, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің бірінші оқу жылында бастан кешіретін қиындықтарын келесі түрде жіктеуге болады:

- психологиялық-физиологиялық (жаңа ортаға «ену», психологиялық-эмоционалдық ширығулар, климат ауысуына байланысты және т.б.);
- оқу-танымдық (білім беру жүйелеріндегі айырмашылықтарды жеңу, жаңа талаптар мен білімді бақылау жүйелеріне, оқу үдерісінің ұйымдастырылуына бейімделу);
- әлеуметтік-мәдени (коммуникативтік мәселелерді жеңу).

Жоғарыда аталған оқу үдерісіне байланысты қиындықтарға тұрмыстық мәселелер де қосылады (қалыптасқан ыңғайлы жағдайдың болмауы), ал олар студенттердің зейінін шоғырландыруға кері әсерін тигізеді. Басқаша айтқанда, қазақ диаспорасы өкілдері студенттері мәдени шок жағдайынан өтеді.

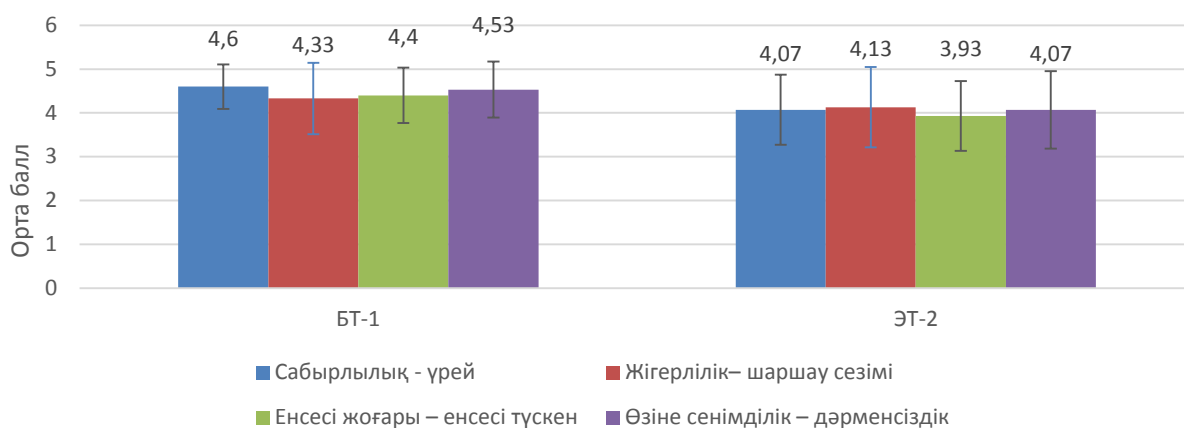
«Мәдени шок» теориясын 1960 жылы американдық ғалым К.Оберг ұсынған. Ғалым бұл құбылысты үйреншікті жағдайдың өзгеруіне байланысты үрей, алаңдаушылық, яғни жаңа мәдени орта мен қалыптасқан құндылықтар арасындағы конфликт, – деп қарастырады [17].

Л.А.Баймолдина зерттеуінде мәдени шок – бір мәдени ортадан екінші мәдени ортаға келген кездегі индивидтің эмоциялық және физикалық дискомфорт жағдайы деп анықтама береді [18].

С.Амитовтің пікірінше, мәдени шок – адам басқа қоғамға келгенде тілді, табиғи – климаттық жағдайды, діни сенімін білмегендіктен және басқа да себептерге байланысты өзіне жат мәдениетпен байланысқа түсу қажеттілігінен туындайды [19]. Яғни, ғалымдардың пікірлерін саралай келе, мәдени шок құбылысы жеке тұлғаның жаңа ортаға бейімделу барысында пайда болады деген тұжырымдама жасалды.

Қазақ диаспорасы өкілдері студенттері белгілі себептерге байланысты Қазақстанға келгенде, біздің жағдайымызда ЖОО-ның оқу үдерісінде, шетелге келген кез келген адамға тән мәдени шок жағдайын кешеді және барлығы бірдей қазақстандық ЖОО-на тез әрі табысты бейімделіп кетпейді (тұлғалық қасиеттері, коммуникативтік біліктері және т.б. себептер). Осыған орай, мәдени шок кезеңдерінен табысты өту үшін қазақ диаспорасы өкілдері студенттерін педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу керек, өйткені педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу аталмыш студенттердің психологиялық жайлылығын қамтамасыз етеді. Өйткені барлығына белгілі, көші-кон жағдайы кез келген адамның психикалық денсаулығына жағымсыз әсер етеді. Ал психикалық денсаулығы төмен студенттің білім алуға деген қызығушылығы, эмоционалдық көңіл-күйі, оқу үлгерімі төмендейді. Осыдан, жоғары оқу орнында оқудың алғашқы кезеңі студент үшін аса маңызды, себебі бірінші курс студентінің оқу үдерісіне тез бейімделуі оның болашақ маман ретінде әрі қарай табысты қалыптасуының кепілі болып табылады.

Оқудың бастапқы кездері әрбір студент, соның ішінде қазақ диаспорасы өкілдері студенттері үшін күрделі кезең болып табылады. Өмір сүру жағдайының өзгеруі стресске, оқу үлгерімінің төмендеуіне, эмоционалды тұрақсыздық пен мазасыздыққа, оқуға деген қызығушылықтың жоғалуына, ЖОО-на бейімделе алмай, оқуды жалғастыра алмайтын жағдайларға әкелуі әбден мүмкін. Сондықтан жоғарыда аталып кеткен жағдайларды ескере отырып, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің эмоционалды көңіл-күйі деңгейін анықтау барысында А.Уэссман мен Д.Риксидің «Эмоционалды көңіл-күйді өзіндік бағалау» сауалнамасын қолдану арқылы келесі көрсеткіштер алынды [20](Сурет 1).



Сурет 1. Студенттердің эмоционалды көңіл-күйлерін өзіндік бағалаудың салыстырмалы көрсеткіштері

Жоғарыда берілген нәтижелерден «Сабырлылық – үрей» критерийі бойынша БТ-1 студенттерінің орташа баллы - 4,60, сәйкесінше ЭТ-2 студенттерінің орташа баллы - 4,07 құрайды; «Жігерлілік – шаршау сезімі» критерийі бойынша БТ-1 студенттерінің орташа баллы - 4,33, сәйкесінше ЭТ-2 студенттерінің орташа балы - 4,13 құрайды; «Енсесі биік – енсесі түскен» критерийі бойынша БТ-1 студенттерінің орташа баллы - 4,40, сәйкесінше ЭТ-2 студенттерінің орташа баллы – 3,93 құрайды; «Өзіне сенімділік – дәрменсіздік» критерийі бойынша БТ-1 студенттерінің орташа баллы - 4,53, сәйкесінше ЭТ-2 студенттерінің орташа баллы - 4,07 құрайды (Сурет 1).

Осы мәліметтерге сүйене отырып, ЭТ-2 студенттерінің эмоционалды көңіл-күйі деңгейі, БТ-1 студенттерінің көрсеткіштерімен салыстырғанда, төмен екені байқалады. Оның себептері, біздің ойымызша, біріншіден, қарым-қатынас құралы ғана емес, оқу-танымдық әрекеті тілі болып табылатын қазақ тілін қажетті деңгейде меңгермегендіктері салдарынан (дәріс жазу және түсіну қиындықтары, өздік жұмыстарын орындау, емтихан алдындағы қорқыныш және т.б), екіншіден, адамдармен (студенттер, оқытушылар және т.б.) қарым-қатынас орнатуда қиындықтардың болуы және т.б. себептер.

**Қорытынды.** Жүргізілген зерттеулер келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді. Біріншіден, эмоционалды көңіл-күйдің қалыпты деңгейде болуы өте маңызды, себебі оның төмендігі (үрей, шаршау сезімі, дәрменсіздік, депрессия және т.б.) адамның психикалық және соматикалық денсаулығына (адам ағзасының өмірлік күші) әсер етіп, жүйке ауруларының өршуіне себеп болады. Екіншіден, жоғарыда айтылғанды ескере отырып, қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің тілдік дағдыларын жетілдіру аса маңызды деп санаймыз. Сол себепті қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ЖОО-на табысты коммуникативтік бейімделуі үшін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу аса қажет. Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ұйымдастырылған кешенді жұмыстар арқылы жүзеге асады:

– Оқу-әдістемелік кешен даярлау («Коммуникация негіздері» бейімделу курсы бағдарламасы, Оқытушыларға арналған «Электрондық әдістемелік нұсқау», «Коммуникативтік жаттығулар» жинағы;

– Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ЖОО-на коммуникативтік бейімделуін қамтамасыз ету үдерісінде оқытудың инновациялық технологиялары мен интерактивті және репродуктивті әдістерін (Smart оқыту, 4К моделі, коммуникативтік жаттығулар, пікірталас, рольдік ойындар және т.б) қолдану;

– Қазақ диаспорасы өкілдері студенттерінің ЖОО-на коммуникативтік бейімделуін қамтамасыз ету барысында аудиториядан тыс жұмыстарды ұйымдастырып, студенттерді қатыстыру («Жас ғалым» ғылыми үйірмесі аясында ұйымдастырылған ғылыми конференциялар жұмысына, пікірталастар мен университетшілік, қалалық сайыстарға қатыстыру).

Сонымен, қазақ диаспора өкілдері студенттерінің ЖОО-на бейімделуі барысында түрлі қиындыққа тап болатыны, оны жою үшін мемлекет тарапынан көмек көрсетумен қатар заманауи теориялық әдіснамалық көзқарас қажет ететіндігін атап өтеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Энциклопедический словарь, 1995. [https://superinf.ru/view\\_helpstud.php?id=976](https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=976) (дата обращения: 20.12.2022)- интернет көздері
- 2 Педагогический словарь.– Т.1. – М.: Изд. Академии пед. наук, 1960. – С.24.
- 3 Постовалова Г.И. О факторах, определяющих адаптационную способность человека // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов. – Ереван, 1973. – С.18. – журнал мақалалары
- 4 Волгина Т.Ю. Адаптация студентов к обучению в педагогическом вузе: трудности, проблемы, пути их решения // <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpi-201.pdf>. (дата обращения: 20.12.2022)- интернет көздері
- 5 Агаева, А.Э. Особенности адаптации студентов I курса к обучению в вузе // Концепт. – 2016. – Т. 11. – С. 1226-1230. – журнал мақалалары
- 6 Голубева, Н.М., Голованова, А.А. Факторы адаптации студентов к образовательной среде вуза // Известия Саратовского университета. – 2014. –Т. 3, №2. – С. 124. – журнал мақалалары
- 7 Просецкий, П.А. Психологические особенности адаптации студентов нового приёма к условиям обучения в вузе // Комплексная проблема профориентации, адаптации и повышения квалификации // Всесоюзная научно-технич. конференция. – Минск: Слово, 1976. – С. 124-128. – конференция еңбектері
- 8 Виноградова, А.А. Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе в процессе изучения математических и естественно-научных дисциплин: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Тюмень, 2008. – 21 с.
- 9 Никитина, Т.А. Проблемы адаптации иностранных студентов в коммуникативном пространстве регионального вуза // Успехи современной науки// Т.3, 2016. – С.109. – журнал мақалалары
- 10 Назарбаев Н.Ә. Дүниежүзі қазақтарының V құрылтайы // Егеменді Қазақстан. – 2017, маусым – 26.– газет мақалалары
- 11 ҚР білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Үкіметінің 2019 ж. 27 желтоқсанындағы №988 қаулысымен бекітілген. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>. (дата обращения: 20.12.2022)- интернет көздері
- 12 Шетелде этникалық қазақтарды қолдаудың 2018-2022 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары. ҚР Үкіметінің 2018 ж. 18 мамырдағы №280 қаулысымен бекітілген. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000280>. (дата обращения: 20.12.2022)- интернет көздері
- 13 Kazhgaliyeva A., Chinibayeva G., Ayarbergenov B. et al. Pedagogical bases of Communicative Adaptation of Kazakh Diaspora's Students to Higher Education Institutions // International Research Association for Talent Development and Excellence. – 2020. – Vol. 12, №1. – P. 687-693. - журнал мақалалары
- 14 Виноградова, Ю.В., Рябкова, С.Л., Скопина, Ю.И. Академическая адаптация иностранных граждан (на примере ННГАСУ) // Международный научно-исследовательский журнал. – Екатеринбург, 2016. – № 12 (54). Часть 4. – С.11. – журнал мақалалары
- 15 Досанова, А.М. Этникалық қазақтардың тілдік интеграциясы мен бейімделуі: монография, Алматы, 2016. – 166 б.
- 16 В.Ф.Ряховский «Көпшілікпен тіл табысу және коммуникативтілік деңгейін бағалау» тесті <http://testoteka.narod.ru/mlo/1/07.html> (дата обращения: 20.12.2022)-интернет источнтки
- 17 Питерова, А.Ю. Культурный шок: особенности и пути преодоления/ Наука. Общество. Государство. Электронный журнал. 2004. – №4. <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-shok-osobennosti-i-puti-preodoleniya/viewer>. (дата обращения: 20.12.2022) – интернет көздері
- 18 Баймолдина, Л.А. Жас қазақ репатрианттарының әлеуметтік –құқықтық белсенділігі мен аккультурациясының этнопсихологиялық ерекшеліктері. Философия докторы дәрежесін ... дисс. БД050300. – Алматы, 2013. – 51 б.
- 19 Амитов, С.А. Социальная адаптация этнических репатриантов в современном казахстанском обществе (социологический анализ): дисс. на соискание кандидата социологических наук, 22.00.04. – Алматы., 2010. – С.138.
- 20 А. Уэссман, Д. Рикс Методика «Самооценка эмоциональных состояний» <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/69-diagnosis-emotional-and-the-personal-sphere/2070-metodika-lsamooczenka-emocziionalnyx-sostoyanijr>(дата обращения: 20.12.2022)- интернет источнтки



References:

1. *Dictionarium Encyclopedicum*, 1995. [https://superinf.ru/view\\_helpstud.php?id=976](https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=976) (access date: 12/20/2022) - *Interreti fontes*
2. *Dictionarium paedagogicum*. T.1. – M.: Izd. Academicus ped. Nauk, 1960. – P.24.
3. Postovalova G.I. *Circa factores determinant adaptationem facultatis personae // notae psychologicae et sociale-psychologicae aptationis studentium*. – Yerevan, 1973. - P.18. - *vasa magazine*
4. Volgina T.Yu. *Accommodatio studiosorum ad disciplinam in universitate paedagogica: difficultates, difficultates, vias et solutiones* // <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-201.pdf>. (access date: 20.12.2022) - *Interrete fontes*
5. Agaeva, A.E. *Features adaptationis primi anni studiosorum instituendi apud universitatem* // *Concept*. – 2016. – Vol. 11. – S. 1226-1230. – *vasa magazine*
6. Golubeva, N.M., Golovanova, A.A. *Factor adaptationis studentium ad ambitum scholasticum scholasticum* // *Izvestiya Saratovskogo universiteta*. – 2014. – Vol. III, numero II. – S. 124. – *Acta capitulorum*
7. Prosetsky, P.A. *Notae psychologicae adaptationis studentium novae admissionis ad conditiones disciplinae in universitate* // *Complexum problema orientationis professionalis, adaptationis et emendationis industriarum* // *Vsesoyuznaya nauchno-technich. colloquium*. – Minsk: Slovo, 1976. – S. 124-128. - *papers colloquium*
8. Vinogradova, A.A. *Accommodatio junioris anni studentium ad universitatem educationem in processu discendi scientiarum mathematicarum et naturalium disciplinarum: recensio auctoris. ... saccharo. ped. Nauk: 13.00.00*. – Tyumen, 2008. – XXI p.
9. Nikitina, T.A. *Quaestio de accommodatione studentium externorum in spatio communicativo regionalis universitatis* // *Successus scientiae modernae* // T.3, 2016. – P.109. – *vasa magazine*
10. N. Nazarbayev V *Congressus Mundus Kazakhs* // *Independent Kazakhstan*. – 2017, June – 26. – *Acta diurna*
11. *Programma educationis publicae Kazakhstanae progressionis rei publicae 2020-2025. MMXIX de Gubernio Reipublicae Kazakhstanae Approbata sententia N. 988 die 27 Decembris*. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P190000988>. (access date: 20.12.2022) – *Interrete fontes*
12. *Actionis consilium ad sustinendam ethnicam Kazakhs peregre 2018–2022. MMXVIII de Gubernio Reipublicae Kazakhstani Approbata resolutio N280 die 18 mensis Maii*. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000280>. (access date: 20.12.2022) – *Interrete fontes*
13. Kazhgaliyeva A., Chinibayeva G., Ayapbergenov B. et al. *Bases pedagogicae accommodationis Communicativae Kazakh Diasporae studentium ad Superiores Institutiones Educationis* // *International Research Association for Talent Development and Excellence*. – 2020. – Vol. XII, numero 1 . – R. 687–693. – *vasa magazine*
14. Vinogradova, Y.V., Ryabkova, S.L., Skopina, Y.I. *Accommodatio academica civium externorum (exempli gratia NNGASU)* // *Acta investigationis internationalis*. – Yekaterinburg, 2016. – N. XII (54). Pars 4. – P.11. – *vasa magazine*
15. Dosanova, A.M. *Integratio linguistica et adaptatio ethnicae Kazakhs : monograph*, Almaty, 2016. – 166 p.
16. V.F. Ryakhovsky "Aestimatio campi communicationis et communicationis cum turba" test <http://testoteka.narod.ru/mlo/1/07>.
17. Piterova, A. Yu. *Plaga culturalis: lineamenta et mores ad vincendum / Nauka. Societatis Jesu. Rei publicae. Acta electronica*. 2004. – N. III. <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnyy-shok-osobennosti-i-puti-preodoleniya/viewer>. (data access: 20.12.2022) – *Interreti fontes*
18. Baymoldina, L.A. *Notae ethnopsychologicae navitatis socio–legalis et acculturationis iuvenum Kazakh repatriatae sunt. Philosophiae Doctore laurea ... diss. 6D050300*. – Almaty, 2013. – 51 p.
19. Amitov, S.A. *Social adaptatio ethnici in hodierna societate Kazakh (analisi sociologica): diss. de certaminibus candidatis scientiarum sociologicarum, 22.00.04*. – Almaty., 2010. – P.138.
20. *Methodus "Sui motus civitatum aestimatione"* A.Wessman, D.Ricks <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/69-diagnosis-emotional-and-the-personal-sphere/2070-metodika-lsamo-oczenka-emocionalnyx-sostoyaniy>